

Jurij Kusmenko. *Der samische Einfluss auf die skandinavischen Sprachen*. Berliner Beiträge zur Skandinavistik (nr. 10). Berlin: Nordeuropa-Institut der Humboldt-Universität, 2008. 462 s. ISBN: 978-3-932406-25-6, h.

Meldt av Tove Bull

Innleiing

I 2008 kom det ut ei omfangsrik bok i serien “Berliner Beiträge zur Skandinavistik”.¹ Forfattaren er Jurij Kusmenko, professor emeritus i nordisk² språkvitskap ved Humboldt-Universität zu Berlin og framleis aktiv forskar m.a. ved Vitskapsakademiet i St. Petersburg. Å hevde at det finst samisk innverknad på skandinavisk språk, vil venteleg provosere tradisjonelle nordistar, så eg hadde rekna med at somme ville kaste seg over tastaturet, anten for å forsvare tidlegare posisjonar eller for å gjere som eg vil gjere her, presentere boka som språkhistorisk banebrytande. Men det har vore merkeleg stille. Boka er neppe kjend og iallfall ikkje mykje lesen av kollegaer som burde ha fagleg interesse av henne. Rett nok er ho enno nokså ny, men truleg kan noko av denne stilla forklarast med at ho er skriven på tysk. Det ser ut som dei fleste som arbeider med nordisk språkvitskap, reknar med at det er nok å kunne lese engelsk i tillegg til skandinaviske språk. Det er det ikkje! Heldigvis – og dessverre – kan ein gjerne seie. “Heldigvis”, fordi det framleis blir formidla framifrå vitskap på andre språk enn

1 Takk til Tomas Milosch og Michael Rießler for nyttige kommentarar og grundig lesing, ikkje minst av dei tyske sitata. Takk også til redaktør Lars S. Vikør og ein ukjend konsulent for gode innspel og framlegg til endringar.

2 Dei tradisjonelle nemningane “nordisk” og/eller “skandinavisk” om nordgermanske språk, er problematiske. I Norden eller Skandinavia har det så langt attende vi veit, vore tala finsk-ugriske språk til liks med nordgermansk. “Koloniseringa” av nemningane “nordisk” og “skandinavisk” til nordgermanske språk aleine er truleg uttrykk for ideologisk blindskap, slik også delar av “nordisk” språkhistorie er. “Nordgermansk” ville vere den mest nøytrale termen. Kusmenko bruker stort sett nemningane “skandinavisch” og “gemeinskandinavisch”. I denne framstillinga vil eg bruke “nordisk” som areallingvistisk term som da også dekkjer samisk og finsk (bortsett frå i faste, etablerte uttrykk som “nordisk språkvitskap”, e.l.). Til liks med Kusmenko bruker eg “skandinavisk” om norsk, svensk og dansk, jamvel om også det er problematisk.

engelsk, “dessverre”, fordi så få her til lands les andre fremmede språk enn engelsk.

Målet til Jurij Kusmenko er å dokumentere at samiske språk har hatt mykje større innverknad på skandinavisk enn det som hittil har vore rekna som vitskapleg sanning. Alle som har studert nordisk språkvitskap, har lært at det finst svært mange importord i finsk og samisk som går attende til fellesskandinavisk tid. Vi har òg lært at importvegen har vore einsidig, frå skandinavisk til finsk-ugrisk, og ikkje vice versa. Skandinavisk har eksportert ord; samisk har importert. Dette kommenterer Kusmenko (2008: 20–21) generelt på denne måten:

Samisch-skandinavische Parallelen, die aus Gründen des Sprachvergleichs und der Chronologie nicht aus dem Skandinavischen ins Samische entlehnt sein können, sind im Gegensatz dazu jedoch selten als samischer Einfluss auf die skandinavischen Sprachen interpretiert worden. Die nahe liegende Vermutung, dass die Entlehnungsrichtung in diesen Fällen Samisch > Skandinavisch gewesen sein könnte, wurde mit dem Argument verworfen, dass das Samische ein zu geringes Prestige besessen habe. So wurde die Möglichkeit eines samischen Einflusses auf die skandinavischen Sprachen von vornherein wegen der im 19. und 20. Jahrhundert vorherrschenden Stigmatisierung der Samen für unwahrscheinlich gehalten. Traditionell wird dementsprechend angenommen, dass der samische Einfluss auf die skandinavischen Sprachen trotz der langjährigen Kontaktsituation äußerst gering sei.

Og han legg til (Kusmenko 2008: 21): “Eine solche Einstellung charakterisiert in der Regel Studien zu germanisch-finno-ugrischem Sprachkontakt generell”. Som døme nemner han at hypotesen om ein eventuell samanheng mellom samisk stadieveksling og verknaden av Verners lov i nordgermansk var populær så lenge ein trudde stadievekslinga var sekundær i høve til Verners lov. Da det blei kjent at stadieveksling også finst i finsk-ugriske språk fjernt frå Norden, blei denne lydvekslinga straks tolka som ei sjølvstendig utvikling i finsk-ugrisk, og Verners lov som eit døme på typologisk parallellitet, og altså ikkje som eit kontaktfenomen med utgangspunkt i samisk stadieveksling. Det var openbert utenkjeleg! Døme som dette seier ikkje lite om den ideologiske forankringa nordgermansk språkhistorie har hatt og langt på veg framleis har.³

Arbeidet til Kusmenko dekkjer eit svært stort tidsspenn. Forfattaren går detaljert inn på samisk-skandinavisk språkkontakt i to lange tidsperiodar, som

3 Eitt einaste av mange mulege døme får rekkje som dokumentasjon: “A few Finnish or Saami loanwords concerning special Saami and Finnish matters and some features in the outmost northern Norwegian dialects are the only *possible* [mi utheving] Saami or Finnish influence on the Norwegian language.” (Jahr 1997: 943).

han held frå kvarandre. Ei rekkje språktrekk som oppstod i nordgermansk mellom det 6. og det 11. hundreåret, blir analyserte som potensielle kontaktfenomen med opphav i samisk. Det gjeld tap av prefiks, utvikling av suffigert artikkel, suffigert passiv og suffigert negasjon, i tillegg til preaspirasjon og ein del andre fonologiske og fonetiske fenomen. Språktrekka som oppstår i den andre perioden, blir daterte til tida mellom det 12. og det 16. hundreåret. Desse er konsonantlenging, jamvekt, jamning og utviklinga av samansette preposisjonar. Utviklinga i den andre perioden har i hovudsak ført til dialektskilnader i norsk og svensk, mens dei fleste språktrekka som oppstod i den tidlege perioden, gjennomgåande er allment karakteriserande trekk ved skandinaviske språk i dag. Eg vil gå gjennom eit utval av desse språktrekka samstundes som eg følgjer strukturen i boka. Det er vonleg unødvendig å slå fast at eg ikkje kan gje att resonnementa og argumentasjonen til Kusmenko i detalj. Attgjevinga mi må bli så summarisk at dei som ønskjer å følgje resonnementa frå a til å, eller eventuelt ønskjer å ta til motmæle mot Kusmenko, må gjere det på grunnlag av sjølve boka.

I tillegg til det komparativlingvistiske perspektivet som dominerer framstillinga, vurderer Kusmenko nøye den språksosiale røyndommen der og da dei aktuelle språkendringane skjedde. Han stiller seg alltid spørsmålet om dei einskilte språklege endringane som ut frå rein lingvistisk argumentasjon kan vere resultat av språkkontakt med samisk, også var mulege eller sannsynlege sosiolingvistisk. Muleggjorde forholdet mellom folkegruppene språkkontakt, og kva form for språkkontakt var muleg til ulike tider? Dette er svært sentrale spørsmål. Det seier seg mest sjølv at forfattaren må vurdere dei sosiolingvistiske forholda nøye, når vi veit at den strenge assimilasjonspolitikken i det 19. og 20. hundreåret førte til så sterk stigmatisering av samane at ho kom til å kaste ideologiske skuggar også langt tilbake i tida. Kardinalfeilen språkhistorikarane har gjort, er å projisere samtidige og historisk nære sosialpolitiske og språksosiale forhold attende i tid, ja, faktisk heilt attende til førkristen tid.

Metode

Den måten Kusmenko går fram på reint metodisk, er like enkel som han er overtydande. Han konstaterer at etter at nordgermansk hadde skilt seg frå fellesgermansk og dermed frå det som da utvikla seg til å bli det vi kallar aust- og vestgermansk, er det framleis mykje i den vidare sjølvstendige utviklinga av dei germanske språka som er sams, ofte på grunn av språkkontakt dei imellom. Men så er det somme nyutviklingar i nordgermanske språk som skil dei ut frå dei andre germanske språka. Korleis skal vi forklare desse nyutviklingane? Poten-

sielt kan dei sjølvstøtt forklarast på ulike måtar. I tradisjonelle framstillingar av skandinavisk språkhistorie har dei alle stort sett fått internlingvistisk forklaring. Men kvifor er det rimeleg å akseptere språkkontakt som forklaring når det handlar om kontakt med t.d. vestgermanske språk, men ikkje når det gjeld kontakt med finsk-ugriske språk? Det er altså dette spørsmålet Kusmenko tar til med å stille. Han tar så for seg særtrekka i nordgermansk i høve til annan germansk og undersøker om desse trekka på noko vis kan forklarast som uttrykk for kontakt med samisk.⁴ I samsvar med strukturen i boka behandlar eg potensiell samisk interferens i fellesskandinavisk (mellom ca. 550 og 1050) i Del 1a, mens utviklinga i perioden frå det 12. til det 16. hundreåret blir behandla i Del 1b.

Del 1a

Samisk interferens i fellesskandinavisk

Tap av prefiks

Fellesgermanske prefiks er bevarte i aust- og vestgermansk, men ikkje i nordgermansk. Korleis heng dette saman? Rett nok finst det i fellesskandinavisk spor av tidlegare prefiks;⁵ likevel omtaler Christiansen 1960: 342–43 dette språket som “et praktisk talt prefiksløst språk”. Forklaringa ho gjev, er denne (op.cit.: 359–60):

Prefiksene forsvant gjennom et samspill av alle de tendenser og krefter som bidrar til at et språk forandrer seg. Det skjedde dels ved semantisk slit og derav følgende synonymisering og substitusjon, dels ved en tendens mot forenkling av uttrykket, dels gjennom rytmeforandringer, som fikk sitt avgjørende utslag i synkopen. Og kanskje den viktigste av alle faktorer var de ustabile sociale og politiske forhold i folkevandringstiden.

Kvifor desse tendensane ikkje verka i aust- og vestgermansk, kjem ikkje Christiansen inn på. Dette spørsmålet stiller derimot Kusmenko. Samisk hadde til liks med andre finsk-ugriske språk opphavleg ingen prefiks,⁶ men mange suffiks. Vanleg ordprosodi er trokeisk i samisk. Dette blei da også eit mykje hyppigare

4 Spørsmålet om eit no ukjent substratspråk kan ha vore opphav til dei aktuelle felles-trekka i skandinavisk og samisk, blir òg diskutert. Det kjem eg ikkje inn på her.

5 Den vanlegaste eksemplet her, som også Kusmenko nemner, er det norrøne substantivet *granni*, med *g-* i framlyd som rest av eit tidlegare prefiks *ga-*. Det er dette prefikset ein finn flest spor etter og som viser at tidleg fellesskandinavisk må ha hatt prefikset bevart.

6 Nyare samiske språk har lånt eit par trykksterke prefiks (som svarer til *u-* og *van-*) frå svensk og norsk.

prosodisk mønster i skandinavisk etter prefikstapet. At tapet av prefiksa i nordgermansk kan ha hatt samanheng med kontakten med samisk, var alt Kylstra 1967 inne på. Prefikstapet kan så i neste omgang ha bidratt til utvikling av nye endingar for passiv, nekting og bestemtheit.

-s(t)-passiv

Suffikset *-s(t)*, som finst i alle moderne skandinaviske språk, eksisterer ikkje i annan germansk. Det har oppstått gjennom enklise mellom eit verb og refleksivet *sik*. I det heile er enklisefenomen, som jo er uttrykk for ein agglutinerande tendens, noko som er eit særkjenne for nordgermansk jamført med andre germanske språk. Agglutinerings finst det mykje av i finsk-ugrisk, likevel mindre i samisk enn i andre finsk-ugriske språk. Kusmenko tolkar dette som uttrykk for gjensidig kontakt mellom skandinavisk og samisk; skandinavisk har fått utvikla ein del enklisefenomen; samisk har redusert agglutineringspotensialet sitt. Hypotesen hans i denne samanhengen er at inkorporeringa av *sik* har noko med passivsuffiksa i samisk å gjere.

Jamvel om *-s(t)*-suffikset blir omtala som *-s(t)-passiv*, har det ei rekkje andre semantiske funksjonar òg: medial,⁷ resiprok, refleksiv, mutativ⁸ og jamvel aktiv. Kusmenko går gjennom alle desse funksjonane i moderne skandinavisk og prøver å skissere ein kronologi for utviklinga av dei ulike funksjonane. Formene har tydelegvis utvikla seg i tida etter at det gamle runealfabetet var avløyst av det yngre.⁹ Dei eldste formene har anten refleksiv, resiprok eller medial funksjon, om dei da ikkje er fullt ut leksikaliserte, som i *furs* og *fors* i tydinga *omkomme/døy*. Det Kusmenko får vist gjennom den kronologiske framstillinga, er at den mediale funksjonen blir utvikla før passivfunksjonen. Vi får altså eit utvikling refleksiv > medial > passiv. Den mediale semantiske funksjonen tilskriv han kontakten med samisk, mens han på tradisjonelt vis reknar passivfunksjonen som latinsk påverknad i såkalla lærd stil. Spørsmålet er: Kvifor blei opposisjonen mellom refleksiv og medial funksjon grammatikalisert i nordgermansk og ikkje i noka anna form for germansk? Det er jamvel slik at skandin-

7 Medial funksjon eller mediopassiv inneber at subjektet er knytt både til agens og patiens, mens objektet manglar, i motsetning til aktiv der agens er knytt til subjektet aleine, og til passiv der patiens fungerer som subjekt. Refleksive og resiproke *-s(t)*-former i moderne skandinavisk blir av og til rekna som mediopassive former. Eitt døme (på moderne bokmål): Klærne vaskes best på 40 grader. Kusmenko seier at mediopassiv "bezeichnet [...] eine unwillkürliche innere oder äußere Veränderung des Subjects" (Kusmenko 2008: 43).

8 Jf. det semantiske forholdet mellom mutativ og medial form i "parverba" *bleikne/bleikast* og *slakne/slakkast*.

9 Datering er sjølvsagt viktig når ein hevdar at eit fenomen i eit språk er resultat av påverknad frå eit anna.

avisk og islandsk er aleine mellom indoeuropeiske språk om å ha utvikla forskjellige former (om enn etymologisk dei same) for på den eine sida refleksiv og på den andre sida medial (og delvis passiv) funksjon. Når Kusmenko argumenterer med potensiell språkkontakt med samisk her, byggjer han på det faktum at samisk har eit svært rikt og mangefasettert system for verbavleiing. Alle samiske språk har ei rekkje suffiks som skil mellom ulike diatesetydingar: passive, refleksive, resiproke, kausative, osb. Talet og forma på dei aktuelle suffiksa varierer frå varietet til varietet, og fleire av suffiksa er multifunksjonelle.

Eit tilleggsargument som Kusmenko utviklar grundig, er ein interessant parallell mellom samiske verb på *-sit* og dei skandinaviske mediale formene. Desse verba uttrykkjer handlingar/hendingar utan nokon eigentleg agens, handlingar/hendingar som så å seie oppstår av seg sjølve (altså medial form), jf. nordsam. *rahpasit* = 'opne seg', mot *rahpat* = 'opne' (*Uksa rahpa-si-i*. 'Døra opna seg', versus *Uksa rahppo-j-uvvu-i*. 'Døra blei opna'). Når ein jamfører den gamle nordgermanske mediopassiven på *-s(t)* med dei samiske *-sit*-formene (som det finst parallellar til i alle samiske språk), blir ein slått av at det ikkje berre finst funksjonslikskap, men òg ein viss likskap i form.¹⁰ Denne likskapen mellom skandinavisk og samisk, i tillegg til at skandinavisk skil seg heilt frå andre germanske språk, kan tyde på at vi her har med språkkontakt å gjere.

Suffigert negasjon

Eit anna enklisefenomen som er unikt for nordgermansk, er den suffigerte nektingspartikkelen *-a(t)* og negasjonssuffikset *-gi/-ki*. Fenomenet er ukjent i alle andre indoeuropeiske språk. Suffigert negasjon var framleis i produktiv bruk i gammalisländsk/norrøn poesi, men finst i moderne skandinaviske språk berre att som spor (av *-gi/-ki*) i ord som *aldrig* (sv.), *verken*, *ingen* og *ei*. Også dette fenomenet ser Kusmenko på som samisk substrat. Korleis kan det henge saman? Det samiske negasjonssystemet ser jo unekteleg annleis ut enn det germanske. I samisk som i andre finsk-ugriske språk finst det inga suffigering av nokon nektingspartikkel. Om ein i det heile kan tale om nektingspartikkel, er eit tolkingsspørsmål. Negasjon blir i moderne samiske språk danna gjennom ei finitt form av eit særskilt negasjonsverb som blir konjugert i person og tal, saman med ei infinitt negert form av hovud verbet, t.d. nordsamisk *in bora* = 'eg et ikkje' (av *borrat* = 'ete') (negasjonsverb i 1. pers. sg. pres. + infinitt verbform). Jamvel om negasjons verbet blir bøygd i person og tal, har det i nord- og austsamisk same form i alle tempora og modi. Tempus og modus blir såleis uttrykt gjennom hovud verbet. Negasjons verbet er altså ei form for redusert verbkategori, bortsett frå i t.d. lulesamisk der tempusleksjon er bevart.

10 Det bør likevel nemnast at formlikskap med *-s(t)*- slett ikkje er karakteristisk for alle andre samiske suffiks med medial eller passiv funksjon.

Det vidare resonnementet til Kusmenko baserer seg for ein stor del på potensiell fonetisk likskap mellom nektingselementa i nordgermansk og samisk. For samisk går han ut frå at hovudverbet hadde eit negeringssuffiks */k/. Suffikset finst bevert i ei rekkje samiske varietetar, først og fremst i ulikestava verb. Mens standard nordsamisk har -t (t.d. *ii leat* = han/ho/det er ikkje), finn vi former med -k (*ii læk/leak*) i t.d. Kaldfjord, Helgøy, Polmak og Karasjok.

I tillegg til dette negeringssuffikset trekkjer Kusmenko inn den emfatiske partikkelen -ge¹¹ i samisk. Denne partikkelen kan knyte seg enklitisk til pronomen, adverb og det finitte negasjonsverbet. I det siste tilfellet vil partikkelen lett kunne omtolkast som negasjonssuffiks. Den lydlege slektskapen mellom samisk -ge og nordgermansk -gi/-ki ligg oppe i dagen, i tillegg til sambandet med den rekonstruerte */k/. Eg forstår Kusmenko slik at han meiner både partikkelen og den rekonstruerte *k-endinga kan liggje til grunn for nordgermansk -gi/-ki. Tilsvarende ser Kusmenko utviklinga av nordgermansk -a(t) i samanheng med negerte samiske verbformer på -t, -h og -Ø.¹² Dei infinitte negerte verbformene kunne på samisk ende på -i(e), -o(u), -a i samband med suffiksa -t, -h og -Ø, med -a som produktivt. Dei negerte verbformene kunne såleis ha slik form: V + at, V + ak, V + ah, V + Ø, altså *in/it/ii* osv. *borat/borak/borah/bora*. Det er nettopp former som desse som kan ha ført til omtolkinga av -a(t) i nordgermansk, som opphavleg må ha hatt emfatisk funksjon, som negasjonssuffiks.

Kusmenkos argumentasjon er lang og detaljert. Kort oppsummert går konklusjonen ut på at dei mange likskapane mellom dei samiske og dei skandinaviske formene førte til at suffigert negasjon i nordgermansk oppstod med bakgrunn i ein reinterpretasjon av systemet i samisk, eller rettare, av den måten språkbrukarane oppfatta systemet i samisk på. Ei innvending mot Kusmenko her er at han i for stor grad argumenterer med utgangspunkt i nordsamisk, jamvel om han også bruker døme frå andre samiske språk. Teorien hans om samisk-skandinavisk språkkontakt byggjer på at kjerneområdet for denne kontakten var i sørsamisk/sentralskandinavisk område. Ut frå hans eige resonnement skulle da nordsamisk og autsamisk ha spelt ei meir marginal rolle som kontaktspråk enn andre, sørlegare samiske språk.¹³

-inn-suffigering

Det tredje agglutineringsfenomenet i skandinavisk som Kusmenko set i samanheng med samisk substrat, er den såkalla etterhengde bestemte artikkelen, som

11 -ge er den nordsamiske forma. Partikkelen finst i andre samiske språk og dialektar i andre former.

12 Altså null-morfem.

13 På den andre sida såg sjølvstykta dei ulike samiske varietetane annleis ut på den tida dei aktuelle språkkontaktfenomena blei inkorporerte i skandinavisk, jamført med dagens språkforhold. Det dreier seg truleg om dei første hundreåra etter protosamisk tid.

finst i alt skandinavisk mål bortsett frå i sør- og vestdanske dialekter. Tidspunktet for når det etterstilte demonstrative pronomenet (*h*)*inn* blei suffigert med substantivet framføre, har det vore ein del diskusjon om. Dei fleste nyare framstillingar tidfestar dette til mellom det 7. og 12. hundreåret. Men det betyr likevel ikkje at *-inn*-suffigeringa fullt ut var grammatikalisert som bestemt artikkel så tidleg. Kusmenko bruker følgeleg mykje plass på å diskutere semantikken til dei tidlegaste døma på *inn*-suffigering. Han viser her at suffigert *-inn* i den tidlegaste tida anten hadde possessiv eller emfatisk funksjon; dei eldste eksempla har *alltid* possessiv funksjon. Etter å ha gått gjennom ulike forklaringar på korleis og kvifor skandinavisk har fått denne særegne utviklinga, og avvist dei i tur og orden, konstaterer han (Kusmenko 2008: 102)

dass alle altgermanischen Sprachen die gleichen syntaktischen Voraussetzungen für die Entwicklung eines bestimmten Artikels besaßen: die Entstehung der grammatikalisierten Wortfolge, die zur Notwendigkeit der Entwicklung grammatischer Mittel für die aktuelle Gliederung (Thema versus Rhema), in unseren Fall zur Entwicklung der Kategorie “Bestimmtheit”, geführt hat. Sie besaßen auch die gleichen Voraussetzungen für die Entwicklung eines SBA:¹⁴ freie Wortfolge in der Nominalphrase sowie die Möglichkeit der Nachstellung demonstrativer Pronomen. Dennoch entwickelten sich in den westgermanischen Sprachen ein freistehender und in den skandinavischen Sprachen ein suffigierter bestimmter Artikel.

Etter dette resonnementet blir det naturlege spørsmålet: Kvifor? Og igjen: Svaret ligg i kontakten med samisk. Dei fleste som kjenner aldri så lite til samisk eller andre finsk-ugriske språk, vil snøgt innvende at desse språka jo ikkje markerer bestemtheit ved hjelp av artiklar. Finsk-ugriske språk høyrer til mellom dei språka som ikkje har artiklar. Derimot har dei possessiv deklinasjon, noko dei har felles med tyrkiske språk.¹⁵ Dei possessive suffiksa i desse språka har same funksjon og tyding som possessive pronomen i germanske språk.

Bestemtheit og possessivitet har opplagt noko til felles, funksjonelt og semantisk. Begge kategoriane er determinative. Vi ser denne samanhengen lett når vi omset mellom språk med og utan artiklar, t.d. norsk: *Han har brekt beinet*, tysk: *Er hat das Bein gebrochen*, altså begge med bestemt artikkel, finsk: *Hän on katkaissut jalkansa*, nordsamisk: *Son lea doadján juolggis*, begge med possessiv suffiks (finsk *-nsa*, samisk *-s*). I motsetning til det norske og tyske eksemplet

14 SBA = suffigert bestemt artikkel (mi fotnote).

15 I fleire av dei austersjøfinske språka (t.d. karelsk, vepsisk, finsk og estisk) er possessivsuffiksa i ferd med å forsvinne, i somme så å seie heilt ute av bruk. Også i samisk er det tendensar til bortfall av possessivsuffiks.

ovanfor, vil den tilsvarende setninga i engelsk krevje possessivt pronomen: *he has broken his leg*.¹⁶ Felles semantikk gjer det altså muleg å tolke eit possessiv-morfem i eitt språk som identisk med eit bestemtheitsmorfem i eit anna, og vice versa. Når vi i tillegg veit at dei eldste belegga på *-inn*-suffigering i skandinavisk hadde possessiv og emfatisk funksjon, nett som possessivsuffiksa i samisk, er det ganske nærliggjande å lansere ein hypotese om språkkontakt. Dei språkhistorisk-kronologiske kjensgjerningane tilseier at kontaktretninga har gått frå samisk til skandinavisk. *-inn*-suffigering i skandinaviske språk er altså samisk substrat; etterhengd bestemt artikkel eit resultat av kontakten med samisk. Vi har her å gjere med ei omtolking av eit fenomen i fellesskandinavisk følgd av ein grammatikaliseringsprosess, som i dette tilfellet varte i fleire hundre år. Denne utviklinga må ha starta seinast i løpet av den 8. eller 9. hundreåret. Kusmenko hevdar at det ikkje er tilfeldig at dei eldste belegga er frå Uppland, det vil seie frå Midt-Skandinavia, der kontakten med samisk, etter det han meiner, har vore sterkast. Grammatikaliseringa av *-inn* som etterhengd bestemt artikkel heng saman med at fast leddstilling blei grammatikalisert. Tema/rema-forhold som tidlegare kunne uttrykkjast gjennom leddstilling, måtte no komme til uttrykk på andre måtar, i dette tilfellet gjennom artiklar. Kusmenko går faktisk enda lenger enn til å tolke etterhengd bestemt artikkel som samisk substrat; han antydgar òg at etterstilt possessivt pronomen, som framleis er i hyppig bruk i islandsk og norsk, har same forklaring som suffigert *-inn*.

I tillegg må lydlikskapen mellom possessivt og demonstrativt pronomen i skandinavisk ha spelt ei rolle for at denne utviklinga kunne skje: *sinn* versus (*b*)*inn* i akk. mask., *arm inn*, versus *arm sinn*; i genitiv ser vi nesten totalsamanfall: *arms ins* versus *arms sins*.

Det finst etterhengd bestemt artikkel i andre indoeuropeiske språk enn dei nordgermanske, nemleg i somme av språka på Balkan (albansk, rumensk, bulgarsk/makedonsk) og i armensk. I tillegg finst det ein ikkje fullstendig grammatikalisert suffigert artikkel i neoaustindoariske (bengali, assamesisk o.a.) og vestiranske språk, og jamvel òg i nordrussiske dialektar.¹⁷ Såleis kunne ein tenkje seg at utviklinga i nordgermansk er reint språkintern og ikkje har noko subst-ratspråk til grunn. Også dette spørsmålet undersøkjer Kusmenko grundig. Heller enn at hypotesen om språkkontakt blir forkasta, fører denne undersøkinga til at han blir styrkt. I alle dei nemnde tilfella synest nemleg den suffigerte artikkelen å ha utvikla seg på grunnlag av kontakt med nabospråk med possessiv

16 Det gjer interessant nok nederlandsk (og afrikaans) òg: *Hij heeft zijn been gebroken.* (*Hy het sy been gebreek.*) Så vestgermanske språk har utvikla seg ulikt i denne samanhengen.

17 Redaktør Vikør nemner i ein kommentar til denne artikkelen også indonesiske språk, med døme frå javanesisk der *omabe* (*omah + e*) betyr både *huset hans/hennar* og *huset*.

deklinasjon, og ikkje på internlingvistisk grunnlag aleine. Så langt eg er i stand til å vurdere Kusmenkos resonnement, ser eg *-inn*-suffigeringa i skandinavisk som kanskje det mest overtydande dømet på samisk substrat han har lansert.

Generalisering av trokeisk rytmestruktur

Alle dei språkendingane i nordgermansk som vi har sett på til no, og som Kusmenko tolkar som samiske kontaktfenomen, heng også saman med prosodiske endringar. Opphavleg jambisk struktur, som t.d. i **gehaita, ne vas, inn maðr* (x/)¹⁸ blei erstatta med trokeisk, t.d. *heita, vasat, maðrinn* (/x). No var dette ingen innovasjon i nordgermansk; germanske språk har generelt trykket på rotstavinga i ordet, og når rotstavinga kjem først i eit ord, får ordet trokeisk rytme. Dei aktuelle språkendingane bidrog likevel til at talet på ord med førstestavingstrykk auka monaleg, noko som igjen skapte større likskap mellom den trokeiske finsk-ugriske hovudstrukturen og den nordgermanske rytmestrukturen.

Kusmenko viser til Seip 1931: 25–26 og Samuels 1951: 36–37 som begge har beskrive den særeigne skandinaviske ord- og dermed setningsrytmestrukturen (i høve til andre germanske språk) på same måten som Kusmenko sjølv gjer, men utan i det heile å setje desse prosodiske endringane i samband med finsk-ugrisk:

Diese zweifellos richtige Annahme lässt jedoch zwei Fragen unbeantwortet: Wo liegen die Ursachen für diesen Trend und warum wurden die proklitischen (und nicht nur diese) Strukturen durch Suffixe ersetzt? (Kusmenko 2008: 126).

Desse spørsmåla har Kusmenko sjølv alt svart på; forklaringa er å finne i kontakten med samisk.

Fonetisk interferens i fellesskandinavisk

Dei fonetiske draga som Kusmenko meiner er kandidatar for språkkontakt, er *preaspirasjon*, det han i samsvar med germanistisk tradisjon kallar “*Verschärfung*” (preplosjon av geminerte sonantar), og *nasalassimilasjon*. Han hevdar at det er svært sterke argument for at *preaspirasjon* i skandinaviske språk kjem av kontakt med samisk. For dei andre fonetiske fenomena som han undersøkkjer, er argumenta ikkje like sterke, men han meiner indisia er tydelege nok til at ein hypotese om at dei er resultat av kontakt med samisk, kan grunngjevast. Av plassomsyn kjem eg her berre inn på preaspirasjon.

18 x = trykklett, / = trykk tung

Preaspirasjon

Kapitlet om preaspirasjon er på nesten 50 sider og kan på ingen måte omtalast detaljert her. Preaspirasjon er eit sjeldhøyrt fonetisk fenomen som finst i samisk, nordgermansk og skotsk-gælisk. Av dei moderne nordgermanske språka har islandsk og færøysk preaspirasjon. I skandinavisk finst fenomenet berre i visse dialektar, i Norge m.a. i vestnorsk, nordgudbrandsdalsmål, trøndsk og også nordnorsk, i svensk i nordlege og austlege dialektar, i Västerbotten, Norrland, Härjedalen og i Österbotten i Finland. Vi ser altså at preaspirasjon finst beskrive meir eller mindre spreidd ut over store delar av Norge og Sverige. Det finst inga grundig totalkartlegging; særleg i område der preaspirasjon er fonologisk irrelevant eller fakultativ, er fenomenet knapt nemnt i dialektbeskrivelsar. Kusmenko held det likevel for sikkert at preaspirasjonen har spreidd seg nordfrå og sørover. Dansk har ikkje preaspirasjon, men Kusmenko argumenterer for at det danske *stødet* har utvikla seg frå ei form for preaspirasjon. Belegg for dette meiner han å finne m.a. i ein del eldre skrivemåtar av gammaldansk (*flycta*, *docter* for *flytta* og *dotter*) og i gammaldanske former nedskrivne i gammalengelske tekstar (*haht* for *hætta*, *saht* for *sætt/sått*). Altså meiner han at tidlegare realisert preaspirasjon kan ha ført til *preglottalisering*, som så kan ha danna grunnlaget for det danske *stødet*.

Kusmenko gjer nøyte greie for funksjonelle, fonetiske og morfofonetiske forhold knytt til preaspirasjon i ulike varieteter av skandinavisk. Han drøftar vidare ulike hypotesar om utviklinga, og stiller seg tvilande til mange av dei. Også dateringsspørsmålet er det usemje om, dels med grunnlag i kva opphavshypotese ein har.

Etter gjennomgangen av preaspirasjon i nordgermansk er turen kommen til samiske språk. Kusmenko begynner med å konstatere at alle samiske språk, bortsett frå enaresamisk, har preaspirasjon. Enaresamisk har derimot postaspirasjon i dei same posisjonane som dei andre samiske språka har preaspirasjon. Han meiner at preaspirasjonen i samisk historisk heng saman med utviklinga av stadievekslinga. Denne samanhengen gjennomgår han nøyte, særleg med spørsmålet om datering for auga. Finno-ugristar har ulike oppfatningar om opphav og datering. Somme forskarar meiner at preaspirasjon har uralsk opphav. Andre hevdar at utviklinga tok til i protosamisk tid (1000 f.Kr. – 500 e.Kr.). Denne usemja er i vår samanheng heilt irrelevant: Uavhengig av kva datering som er rett, må preaspirasjon i samisk vere eldre enn i skandinavisk.

I motsetning til fleire av dei språktrekka som er nemnde til no, er ein eventuell samanheng mellom preaspirasjon i nordgermansk og i samisk ikkje ukommentert i tidlegare forskingslitteratur. Fire forskjellige hypotesar er lanserte: 1) uavhengig parallellutvikling, 2) felles substrat, 3) påverknad skandinavisk > samisk, 4) påverknad samisk > skandinavisk. Kusmenko går gjennom relevant

forskingslitteratur og drøftar alle desse hypotesane. Mange har argumentert for typologisk parallellutvikling. Den hypotesen avviser Kusmenko med at det ville vore usannsynleg at eit så sjeldsynt språktypologisk fenomen skulle oppstå i to nabospråk heilt uavhengig av kvarandre. Teorien om eit felles ukjent substrat er sjølvstykke spekulativ, og ein må iallfall ha avvist teorien om påverknad i den eine eller andre retninga før ein slik teori kan få forrang framfor nokon annan. Påverknad skandinavisk > samisk er ikkje berre usannsynleg, men truleg umuleg, av fleire grunner. Den sikre dateringa av den samiske preaspirasjonen som mykje eldre enn den nordgermanske, er sjølvstykke eit hovudargument. Kusmenko argumenterer også sterkt for at det finst ein samanheng mellom samisk stadieveksling og preaspirasjon. Han viser til Wagner 1964 som tviler på at samisk preaspirasjon kan ha opphav i nordgermansk, fordi preaspirasjon i samisk er så “tief gegründet” i stadievekslinga (Wagner 1964: 54). Han (2008: 164) refererer også til Liberman 1971:

Auch Liberman bezweifelt, dass die samische Präaspiration eine einfache Entlehnung aus dem Skandinavischen sein kann, vor allem, weil die samische Präaspiration “too deep and too intimate” mit der morphologischen Struktur des samischen Wortes verbunden sei.

Om Libermans oppfatning seier han dessutan (2008: 162) dette:

Er betrachtet die Präaspiration im Skandinavischen und Samischen nicht als typologisch parallele Entwicklungen, sondern sucht einen kausalen Zusammenhang zwischen ihnen. So diskutiert er die Möglichkeit eines alten Sprachbundes oder einer “inner relation between Germanic and Lapp”, ohne jedoch diesen Gedanken weiter zu entwickeln.

Kusmenko sjølv har òg i tidlegare publikasjonar skrive om ein muleg samanheng mellom samisk og skandinavisk preaspirasjon, m.a. saman med Michael Rießler (Kusmenko og Rießler 2000). Seinare har Rießler arbeidd vidare med spørsmålet (Rießler 2004a og 2004b). Argumenta er dei same som dei som er nemnde ovanfor, i tillegg til at Sápmi var mykje større og samisk språk rakk mykje lenger sør i den tida da kontakten potensielt oppstod. Dessutan finst det ei rekkje argument av fonetisk-fonologisk karakter.

Heilt til slutt i det lange kapitlet gjer Kusmenko ein ekskurs til preaspirasjon i skotsk-gælisk og “glottal stop” i engelsk, som han konkluderer på denne måten:

Die ursprünglich samische Präaspiration, die sich in den uralischen Sprachen als ein mit dem Stufenwechsel zusammenhängendes Phänomen entwickelte,

kam zunächst als Interferenzphänomen ins Gemeinskandinavische, von wo sie sich in der Wikingerzeit sowohl ins Schottisch-Gälische als auch ins Englische weiter verbreitete. In den germanischen Sprachen mit Geminatenverkürzung (Dänisch, Englisch) veränderte sie sich später zu einem Kehlkopfverschluss. Auf diese Weise, wie unwahrscheinlich dies auf den ersten Blick erscheinen mag, können wir die Spuren einer ursprünglich samischen Interferenz bis ins amerikanische Englisch verfolgen. (Kusmenko 2008: 173).

Det må ein kunne seie er å sjå språkkontakt i eit fugleperspektiv, for ikkje å seie "jetflyperspektiv"!

Eg har late meg overtyde av hovudkonklusjonen i dette kapitlet: Preaspirasjon i skandinavisk er høgst sannsynleg eit språkkontaktfenomen. Om det også finst nær samanheng mellom preaspirasjon og stadieveksling i samisk, har eg ingen føresetnader for å meine noko om. Sørsamisk har t.d. preaspirasjon av lange ustemte plosivar, men ikkje stadieveksling (iallfall ikkje moderne sørsamisk). Fonetisk vil det vel uansett vere nok at plosivane er geminerte. Hypotesen om ein eventuell samanheng mellom preaspirasjon og dansk *stød* førekjem meg derimot lovleg spekulativ. Historisk er det dessutan vanskeleg å forstå korleis dansk kan ha blitt påverka av samisk, om da ikkje påverknaden har komme via nordlegare skandinavisk (svensk og norsk). Dette gjeld sjølvsagt alle dei språkdraga dansk deler med svensk og norsk og som Kusmenko meiner er samisk substrat.

Del 1b.

Potensiell samisk interferens i det 12.–14. hundreåret.

Utgangspunktet for dei refleksjonane og diskusjonane Kusmenko presenterer i del 1b, og som gjeld tida mellom det 12. og det 14. hundreåret, er visse grammatiske og fonologiske språkendringar ein kan registrere i samtidige skriftlege kjelder. Dette er språkendringar som framfor alt har skjedd i norsk og svensk. Konkret er det tale om førestelt genitiv, samansette preposisjonar, jamvekt, jamning og konsonantlenging. Førestelt genitiv kjenneteiknar skandinavisk generelt og samansette preposisjonar norsk og svensk skriftspråk så vel som norske og svenske dialektar. Dei aktuelle fonologiske endringane er på si side karakteristiske for Nordaust-Skandinavia. Alle desse språktrekka oppfattar Kusmenko som kandidat for språkkontakt med samisk. Av plassomsyn tar eg opp berre eit utval av dei.

Samansette preposisjonar i svensk og norsk

Norsk og svensk har ei rekkje samansette preposisjonar som i regelen består av to delar, eit adverb og ein preposisjon. Dei er samansette på to måtar, reint formelt, men òg semantisk, idet dei har to semantiske fokus. Første delen, det opphavlege adverbet, denoterer ei detaljert stadtilvising, ei plassering i rommet, mens andre delen, den opphavlege preposisjonen, denoterer plassering eller rørsleretning i relasjon til den aktuelle staden. Nokre aktuelle norske eksempel er: *framfor, frampå, framover, oppi, oppå, ovafor, nedanfor, nedpå, inntil, inni*, etc., etc. Kusmenko har gått gjennom ei rekkje norske og svenske ordbøker og grammatikkar, og har talt ordboksførekomstar av slike samansette preposisjonar. I nynorsk har han funne meir enn 100, i det han kallar konservativt bokmål 70 og i svensk 60. Somme av desse har ein heilt transparent semantikk; det er så å seie den semantiske summen av dei to delane som utgjer tydinga. I andre tilfelle er tydinga leksikalisert og representerer ikkje lenger summen av dei to delane.

Det finst samansette preposisjonar i andre germanske språk. I dansk er det langt færre enn i svensk og norsk. Oftast er dei ikkje preposisjonar, men adverb, mens dei same uttrykka vil kunne fungere som både adverb og preposisjon i svensk og norsk. I islandsk finst det knapt nokon, og det må bety at dei må ha utvikla seg i skandinavisk etter landnåmet. Tilsvarende er det knapt nokon i gotisk, nokre få i tysk (t.d. *vorbei, gegenüber*) og i engelsk nokre fleire (*upon, within, without, into, onto*).

Etter å ha gått gjennom førekomstane av samansette preposisjonar i germanske språk, slår Kusmenko fast at etter det han veit, har ingen før han stilt spørsmålet om *kvifor* det er så mange fleire samansette preposisjonar i svensk og norsk enn i andre germanske språk. Sjølv lanserer han ein hypotese om kontakt med samisk som svar på spørsmålet, før han gjev seg til å kartlegge førekomsten av samansette preposisjonar eller noko tilsvarende som kan ha ført til interferens i svensk og norsk, i ulike samiske språk. Ei slik kartlegging kan synast fåfengd i utgangspunktet, finsk-ugriske språk uttrykkjer jo den slags romlege forhold som norsk og svensk uttrykkjer ved hjelp av preposisjonar, gjennom kasus. Dessutan har dei fleste finsk-ugriske språk postposisjonar og ikkje preposisjonar. Austersjøfinske og samiske språk derimot kan rett nok, i motsetnad til andre finsk-ugriske språk, bruke det som opphavleg var postposisjonar preposisjonelt, t.d. lulesamisk *goade birra* eller *birra goade* (rundt gammen).

Svært detaljerte romlege forhold blir i samisk uttrykt gjennom postposisjonar. Det får nøye seg med dette dømet frå nordsamisk:¹⁹

19 Eksemplet er frå Kusmenko 2008: 231. Han har det frå Nickel 1994: 165. Glossinga er mi.

heasta ruohtai viesu duohkai = hesten sprang bort til huset
 hest-NOM spring-3-PRET hus-AKK/GEN baksida -ILL (eigl. "til husets
 baksida")

dat lea viesu duobken = den er bak huset
 den/han-NOM ver-3-PRES hus-AKK/GEN bak-LOK

*dat boahhtá viesu duobken*²⁰ = den kjem frå baksida av huset
 den/han-NOM kom-PRES-3- hus-AKK/GEN bak-LOK

dat ruohtai viesu duogi = den sprang langs baksida av huset
 den/han-NOM spring-3-PRET hus-AKK/GEN bak-AKK/GEN

Formelt har altså nordsamisk tre ulike endingar til ein og same postposisjon. Lule- og sørsamisk kan ha tre, fire eller fem, og kan såleis gjennom postposisjonar/preposisjonar markere retning meir språkleg differensiert enn nordsamisk. Somme av postposisjonane i lule- og sørsamisk kan jamvel gradbøyst.

Dei fleste samiske postposisjonane og preposisjonane er kasusformer av opphavlege substantiv som ikkje lenger blir brukte som sjølvstendige ord. Det finst om lag 100 postposisjonar i nordsamisk. Den semantiske funksjonen deira er nøyaktig den same som den vi finn i samansette preposisjonar i norsk og svensk. Grunnordet er eit staduttrykk, slik det opphavlege adverbet er det i skandinaviske, og kasusendinga markerer retning, på same måten som den opphavlege preposisjonen i skandinaviske.

Også andre finsk-ugriske språk har postposisjonar med to semantiske fokus. Kusmenko nemner òg kaukasiske språk som har eit sterkt utvikla postposisjons-system og som i kontakt med russisk har ført til utvikling av doble preposisjonar der.

Argumenta for at dei doble preposisjonane i svensk og norsk har utvikla seg som resultat av kontakt med samisk, er fleire. Typologisk likskap er eitt. Nokolunde identisk struktur eit anna. Dette illustrerer Kusmenko gjennom døme på omsetjing mellom t.d. samisk og norsk/svensk, versus samisk eller norsk/svensk til engelsk eller tysk. I det første tilfellet kan ein omsetje så å seie direkte, i det andre må det omskriving til; elles går noko av det semantiske innhaldet tapt. Eit anna argument er det areallingvistiske. Fenomenet finst i ulike språk innanfor det same geografiske området. Dersom fenomenet er resultat av språkkontakt, må det ha opphav i samisk, og ikkje i skandinaviske. Det gjev seg sjølv; det oppstod i samisk før det er dokumentert i nordgermansk.

Eit argument mot er at samansette preposisjonar òg finst i andre germanske språk, om ikkje i same omfang som i svensk og norsk. Ein kan jo godt tenkje

20 Fråstad- og påstadkasus har falle saman i nordsamisk.

seg at eit allment fenomen som finst i ulike språk av same ætt, kan ha større frekvens i eitt av språka enn i dei andre, eller at fenomenet kan ha vidareutvikla seg i eitt av språka og ikkje i dei andre. I dette tilfellet må vi da finne svar på spørsmålet om kvifor det aktuelle fenomenet har utvikla seg sterkast i nordgermanske språk, og først og fremst i det nordlegaste nordgermanske området. Kusmenko finn støtte for hypotesen om språkkontakt med samisk i at det tilsvarende fenomenet finst utbreitt i nordrussiske dialektar. I russisk standard-språk finst det to samansette preposisjonar; i nordrussiske dialektar langt, langt fleire. At dette kjem av interferens med finsk-ugrisk, har vore foreslått av andre enn Kusmenko. Han nemner i tillegg mordvinsk og komi som mulege andre kontaktspråk. Også sørrussiske dialektar som har levd i kontakt med kaukasiske og tyrkiske språk, viser det same: eit langt større tal samansette preposisjonar enn standardrussisk. På denne bakgrunnen er det derfor meir sannsynleg at omfanget av samansette preposisjonar i norsk og svensk har samanheng med at det finst typologisk liknande postposisjonar i samisk, enn at dei skandinaviske samansette preposisjonane har grunnlag i ei autonom intern språkutvikling, uavhengig av språkkontakt.

Skandinavisk konsonantlenging

I alle vest- og nordgermanske språk har opphavleg kortstava tostava ord gjennomgått ei kvantitetsendring med langstava førstestaving (dvs. med to moraer) som resultat. I vestgermanske språk blir vokalen normalt lengd. I tilfelle der konsonanten blir lengd, er forklaringane alltid morfofonologiske. Ikkje i noko vestgermansk språk finst det døme på konsekvent og systematisk konsonantlenging. I skandinavisk derimot kan den opphavlege korte stavinga ha utvikla seg på potensielt tre ulike måtar: 1) Vokallenging (i færøysk, dansk, sørsvensk og sørlege og vestlege delar av norsk). 2) Konsonantlenging (i trøndsk). 3) I eit mellomområde mellom 1) og 2) og nord for 2) er det veksling mellom vokal- og konsonantlenging, og ikkje nødvendigvis etter bestemte morfofonologiske reglar. Til dømes kan kvantiteten veksle i eitt og same ordet.

No viser det seg at alternativ 2) og 3) blir realiserte i det samisk-skandinaviske kontaktområdet i Sverige og Norge. Det er ikkje tilfeldig, meiner Kusmenko. Han argumenterer såleis for at konsonantlenging i skandinavisk er eit samisk substratfenomen. Det området der norsk og svensk har fullstendig eller delvis konsonantlenging, ligg for ein stor del i sørsamisk område, som har same utviklinga, altså lengd konsonantisme, mens t.d. nordsamisk også har bevarte kortstavingar. Kusmenko trekkjer i denne samanhengen inn diskusjonen om sørsamisk har hatt stadieveksling i tidlegare tider eller ikkje. Jamvel om

sørsamisk gjerne blir sett på som det mest arkaiske av dei samiske språka,²¹ er det fleire som hevdar at språket tidlegare har hatt stadieveksling, men at fenomenet har gått tapt i nyare tid. Korleis eventuell sørsamisk stadieveksling skal vere relevant her, er vanskeleg å forstå. Parallellutviklinga med forlenga konsonantisme, uavhengig av eventuell stadieveksling, er kanskje argument godt nok, iallfall for å setje fram ein hypotese om språkkontakt.

Jamvekt

Også jamvekt, som Kusmenko etter svensk tradisjon kallar *Vokalbalance*,²² oppfattar han som samisk substrat i norske og svenske dialektar. Han hentar ei rekkje døme frå kjente norske og svenske dialektundersøkingar.

Som det går fram av det som er sagt til no, argumenterer Kusmenko mot den vanlege oppfatninga at jamvekt representerer ei særige autokton utvikling i nordaustskandinaviske. Han er ikkje aleine om det, og han er ikkje den første. Finnen Kalevi Wiik har i ei rekkje arbeid (e.g. Wiik 1995, 1997, 1999) argumentert for at ei rekkje særtrekk i germansk heilt generelt representerer finsk-ugrisk substrat. Også jamvekt i norsk og svensk ser han på som substrat. Det kan godt vere at Wiiks hypotese om at det finst finsk-ugriske substrattrekk heilt attende til protogermansk, er for spekulativ, men det betyr ikkje at ein hypotese om at ei rekkje særtrekk i nordgermansk har oppstått som samisk substrat, er like spekulativ.

Når Kusmenko tar opp dei fonologiske fenomena i samisk som han meiner er opphav til norsk og svensk jamvekt, er det igjen i realiseringa av stadievekslinga han finn forklaring. Han slår fast at vi fonologisk sett har med likearta fenomen å gjere. Ikkje berre er det tale om “das allgemeine Prinzip der Abhängigkeit der Quantität der Nebensilbe von der Quantität der Wurzelsilbe” (s. 278), men også den konkrete forma dette prinsippet kjem til uttrykk i. Dei samiske språkdata han bruker til å jamføre norske og svenske jamvektformer med, er frå dialektane i Kautokeino og Polmak. Det kan synast tvilsamt, for her er vi langt unna dei norsk- og svenskspråklege jamvektområda. Dei ligg for ein stor del i sørsamisk område, og sørsamisk har, som alt nemnt, ikkje stadieveksling, og heller ikkje kortstava ord. Men det har ikkje alltid vore slik. Ifølgje Bergsland 1967 skjedde det ei kvantitetssomlegging i sørsamisk (ikkje upåverka av skandinavisk) i det 16.–17. hundreåret. At norske og svenske jamvektsdialektar har utvikla dette fenomenet som resultat av sørsamisk substrat, forklarar Kusmenko dels som eit resultat av språkskifte frå sørsamisk til skandinavisk. Jamvekt var såleis transfer frå sørsamisk til det skandinaviske språket hos dei

21 Kusmenko hevdar at det berre er sørsamisk morfologi som kan seiast å vere arkaisk; sørsamisk fonologi derimot har ei rekkje innovasjonar.

22 Ei vanleg tysk nemning er elles “Vokalgleichgewicht”.

første generasjonane som gjekk gjennom språkskiftet, og er seinare bevart gjennom nye generasjonar, samstundes som det har spreidd seg til opphavleg skandinaviskspråklege mormålsbrukarar og er blitt eit allmenn dialekttrekk i det aktuelle området. At dette ikkje har skjedd i nordsamisk område, forklarar Kusmenko med at her har ikkje det same massive språkskiftet skjedd som i sørsamisk område. Kusmenkos resonnement let likevel lesaren sitje att med ei rekkje ubesvarte spørsmål. Tanken om ein eventuell samanheng mellom jamvekt og sørsamisk kvantitetsomlegging er framleis dunkel for meg. Mellom anna er det ikkje teikn til apokopering i sørsamisk. Apokoperinga i samisk blir tvert imot sterkare di lenger nord og aust vi kjem. Sørsamisk er faktisk det samiske språket som har bevart flest trykklette stavingar. Den vokalreduksjonen som finst i sørsamisk, følger på ingen måte jamvektreglar. Så korleis jamvekt i norsk og svensk skal kunne vere transfer frå sørsamisk, er og blir uklart.

Jamning – metafofi

Etter kapitlet om jamvekt behandlar Kusmenko det fenomenet som i norsk tradisjon blir kalla *jamning*,²³ og i svensk *tilljämning*. Også det set han i samband med samisk. Som elles går han grundig gjennom den geografiske utbreiinga av det aktuelle fenomenet, i dette tilfellet både fullstendig utjamning (t.d. *viku* > *vukku*, *vita* > *våttå*) og ufullstendig, såkalla tiljamning (t.d. *vika* > *vækka*, *vita* > *vætta*). Som ved konsonantlenginga finn vi jamning i eit kjerneområde i Midt-Skandinavia (Trøndelag, Jämtland og det sørlege Lappland). I tidlegare tider var det geografiske området for jamning større, både på norsk og svensk side. Det er altså igjen tale om sørsamisk område.

Jamning er ein regressiv fjernassimilasjon og slik sett i slekt med germansk omlyd. Rett nok er det om lag 1000 år mellom realiseringa av desse assimilasjonane i skandinavisk, og rett nok rammar jamninga berre opphavleg kortstava ord, mens omlyd, og da særleg i-omlyd, verkar framfor alt i langstava ord.

Kusmenko greier ut om bakgrunnen for jamning i skandinavisk, om fonetisk form og fonologisk funksjon, før han går over til å jamføre med samisk. I motsetnad til andre finsk-ugriske språk som har mykje progressiv vokalassimilasjon, viser alle samiske språk sterke tendensar til regressive assimilasjonar, nett som skandinavisk, og for den del også vestgermanske språk. I fenno-ugristikken blir denne forma for assimilasjon kalla *metafofi*. Døme på slik metafofi i nordsamisk ser vi i ordpara: *miessi* (nom.bsg.) – *missiid* (gen. pl.) (reinkalv) og *guolli*

23 Kusmenko gjer seg her skuld i ein vanleg terminologisk blunder; han omtaler fenomenet som “schw. *tilljämning*, norw. *tiljevning*, nynorsk *jamning*”! *Tiljevning* er ikkje mykje brukt i norsk fagspråk, og nynorsk er vel også “norw.”.

(nom. sg.) – *gulliid* (gen. pl.) (fisk). I lulesamisk, pitesamisk og sørsamisk er metafonien meir utbreidd enn i nordsamisk, der det berre er skifte diftong – monoftong. I desse samiske språka finst det andre former for vokalveksling etter opningsgrad i tillegg til ein sterk palataliserande metafoni. Metafonien kan vere fullstendig, men oftare ufullstendig, t.d. $a - i > e - i$, $a - u > e - u$. Di lenger sør vi kjem, di sterkare metafoni er det i samiske språk. Ein reknar med at metafonien har spreidd seg sørfrå og nordover.

Samisk metafoni og skandinavisk jamning har mykje felles, ikkje berre den regressive retninga til assimilasjonen, men òg den konkrete forma. Kusmenko systematiserer likskapen mellom sørsamisk, umesamisk, pitesamisk og lulesamisk på den eine sida og trøndeske og nordsvenske dialektar på den andre i tabellform (s. 299) og får såleis illustrert parallelliteten svært godt.

Bergsland (1992) kommenterer denne likskapen kort, men synest vurdere han som uttrykk for typologisk parallellitet, heller enn språkkontakt. På dette tidspunktet (altså i 1992) hadde Kusmenko alt publisert artiklar der han diskuterte spørsmålet om forholdet mellom samisk metafoni og skandinavisk jamning, men på russisk (Kusmenko 1980, 1983).

Samisk metafoni er mykje eldre enn skandinavisk jamning, så i den grad vi her har å gjere med språkkontakt, må retninga vere samisk > skandinavisk. Argumenta for språkkontakt er det geografiske samanfallet (sørsamisk-skandinavisk språkområde) og den påfallande likskapen i typen vokalassimilasjon.

Men kva med likskapen med germansk omlyd? Eg har alt nemnt at jamning og omlyd er beslekta fenomen. Da kan det òg vere ein viss samanheng mellom samisk metafoni og germansk omlyd. Det er det da også, etter det Kusmenko (og fleire med han²⁴) hevdar. Om det er tale om meir enn typologisk likskap, kan sjølv sagt diskutrast. Kusmenko resonnerer seg fram til ei kausalrekke av interferens mellom samisk og skandinavisk som han beskriv på denne måten (Kusmenko 2008: 309):

Der skandinavische Umlaut bedingte die skandinavische Interferenz im Südsamischen, bei der die finno-ugrische Vokalharmonie durch die Metaphonie ersetzt wurde. Während die Umlautalternationen in den festlandskandinavischen Sprachen gänzlich lexikalisiert wurden, bewahrten die samischen Sprachen den regelhaften Charakter der Metaphonie, und es entwickelten sich sogar noch neue Regeln. Gerade die Bewahrung der ursprünglichen morphologischen Regel im Samischen bedingte wiederum die Entwicklung der nordostskandinavischen Angleichung. In diesem Fall waren es nicht die Skandinavier, sondern die Samen, die den gebenden Part

24 Hesselman 1945, Korhonen 1967, Kylstra 1983.

übernehmen. Die nordostskandinavische Angleichung stellt somit ein samisches Interferenzmerkmal im nordostskandinavischen Dialektgebiet dar. Auch in diesem Fall wurden neue Angleichungsregeln hinzugefügt.

Det er altså tale om gjensidig påverknad, i tur og orden. I første omgang verkar den germanske omlyden inn på sørsamisk som erstattar tradisjonell finsk-ugrisk progressiv vokalharmoni med regressiv metafoeni, som så breier seg sørfrå til andre samiske språk. I neste omgang, fleire hundre år seinare, bidrar samisk metafoeni til utvikling av jamning i norske og svenske dialektar.

Andre mulege samiske interferensfenomen i skandinavisk

Før Kusmenko går over til å presentere og diskutere sociolingvistiske føresetnader og vilkår for at samisk kan ha ført til språkendringar i nordgermansk, nemner han nokre andre fonetiske og morfosyntaktiske trekk i skandinavisk som òg kan knytast til samlivet med samisk. Av plassomsyn utelet eg dei her, og siterer berre Kusmenkos sluttkommentar etter den over 300 sider lange lingvistiske analysen han har gjeve av drag i skandinavisk som potensielt kan vere språkkontaktfenomen frå samisk:

Wenn unsere Analyse richtig ist, können also die meisten arealbildenden Isoglossen des nordostskandinavischen Dialektgebietes durch einen samischen Einfluss erklärt werden. (Kusmenko 2008: 314).

Del II

Samar og skandinavar i fellesskandinavisk tid

Fordi vantande erkjenning og jamvel direkte avvising av samisk påverknad på skandinaviske språk kan forklarast ut frå ein tendens til å projisere forhold i notida og den *nære* fortida attende langt bakover i tida, legg Kusmenko i Del II stor vekt på å vise at forholdet mellom samar og skandinavar var eit heilt anna i førkristen tid og eit godt stykke inn i kristen tid, enn det var på 1800- og 1900-talet. Dels stør han seg på nyare arkeologisk, dels på nyare historisk forskning av desse tidlege tidsepokane.²⁵ Eit viktig poeng i denne samanhengen er å påvise at samisk habitat strekte seg mykje lenger sør i vikingtida enn det gjer no. Her har

25 Det er særleg arkeologen Inger Zachrisson (1996, 1997, 2001, 2003, 2004, 2006) og den historiske framstillinga *Samenes historie fram til 1750* (2004) av historikaren Lars Ivar Hansen og arkeologen Bjørnar Olsen han da byggjer på.

Zachrissons forskning vore banebrytande. Etter at Kusmenkos bok var gått i trykken, meldte NRK at det er funne fire samiske gammetufter i Vestre Slidre i Valdres. Funna kan truleg daterast til vikingtida eller mellomalderen og stør såleis godt opp under Zachrissons (og Kusmenkos) forskning. Desse buplassane i Valdres representerer iallfall dei til no sørlegaste samiske busettingane i Norge.²⁶ Korleis ein enn vel å tolke dette, må desse funna i det minste ein gong for alle slå hol på myten om at sørsamane kom flyttande nordfrå til Midt-Sverige, Trøndelag, Oppland og Hedmark langt inn i nyare tid. Nettversjonen av denne NRK-meldinga <http://nrk.no/nyheter/distrikt/hedmark_og_oppland/> har overskrifta “Må skrive om Norgeshistoria”. Det er altså ikkje berre språkhistoria som må skrivast om! Eg veit ikkje om det er eit uttrykk for skjebnens ironi (kanskje heller: tidas ironi), men fylkesarkeologen i Oppland, som er involvert i dei arkeologiske utgravingane, heiter Espen *Finstad*. Eg kjem attende til *Finn*-namn nedanfor.

I tillegg til den støtta Kusmenko hentar frå arkeologisk og historisk forskning, går han sjølv gjennom eit stort historisk materiale som dokumenterer at forholdet mellom dei to folkegruppene var langt meir jamstelt i vikingtid og mellomalder enn det kom til å bli seinare. Både Zachrisson (t.d. 1997) og Hansen og Olsen 2004 bruker ordet “symbiotisk” når dei beskriv dette forholdet. Det materialet Kusmenko sjølv analyserer, er dels skriftlege historiske kjelder med omtale av samar, finnar og skandinavar, kjelder som tar til med Tacitus i det 1. hundreåret, går vidare til Ptolemaios (2. hundreåret), Prokopius (6. hundreåret), Jordanes (6. hundreåret), Beowulf (8. hundreåret), Paulus Diaconus (8. hundreåret) og Adam von Bremen (11. hundreåret). Han nemner òg Ottar frå Hålogaland som i England fortel kong Alfred den store m.a. om samar og forholdet til samar (9. hundreåret). På grunnlag av desse kjeldene drøftar Kusmenko også nemningane *finn* og *kven*. Vidare drøftar han person- og stadnamn som på eit eller anna vis inneheld elementet (-)*finn*(-). Han insisterer slett ikkje på at alle namna som er kartlagde, nødvendigvis har med folkegruppa “finnar”²⁷ å gjere. Somme kan godt ha anna opphav. Likevel er det heilt klart at så utbreidde som slike namn var i t.d. vikingtida, og så mange av dei som heilt opplagt konnoterer “same”, så kan ikkje samane ha hatt same stigmatiserte posisjon i det gamle samfunnet som dei kom til å få seinare. Like lite som no gav ein vel den gong barna sine stigmatiserte og stigmatiserande namn.

Også sagalitteraturen har innslag der samar spelar viktige roller, og sagaene gjev såleis uttrykk for oppfatningar om samar som dei skandinaviskspråklege må ha hatt. Igjen får vi framstelt eit bilde av ei folkegruppe som lever i nær

26 Dei ligg 15–20 mil lenger sør enn dei tidlegare sørlegaste funna.

27 Om namna er relaterte til folkegruppe, betyr “finn” oftast same.

kontakt med dei germanskspråklege, ei gruppe som er respektert, men også frykta for bestemte eigenskapar dei har, og som blir oppsøkt av germanarane av den grunn. Dei er gode bogeskyttarar, gode skiløparar og ikkje minst er dei trolldomskyndige. Kusmenko argumenterer i denne samanhengen for at det norrøne ordet *seiðr* er lånt frå samisk. Også samtidig litteratur på latin framstiller samane på same måten som den norrøne sagalitteraturen.

Av sagalitteraturen går det fram at ekteskap mellom samar og skandinavar ikkje var uvanleg. Kusmenko går såleis inn på forteljinga om kong Harald Hårfagre som ifølgje sagaen skal ha vore gift med dottera til ein “finnekonge”, Snøfrid. Han gjev ein interessant analyse av denne forteljinga, som han plasserer som ei overgangsforteljing²⁸ mellom den førkristne tida med dei holdningane som da var rådande, og Snorres tid, som vel må vere å sjå på som relativt tidleg kristen tid i norsk samanheng.

Eit lengre kapittel i denne andre delen av boka handlar om samanhengen mellom norrøn og samisk mytologi. Dette er eit svært interessant kapittel som nettopp viser sterk kulturkontakt, ja, til dels kultursymbiose, mellom folkegruppene, på det mytiske og religiøse området. Også her tar Kusmenko eit oppgjør med tidlegare kulturforskarar, på den måten at han dels refererer nyare forskning som har komme til andre og motsette resultat enn det som tidlegare var sett på som sant og rett, og dels bidrar han med eiga forskning.

Første delen av dette lange kapitlet handlar om karaktertrekk ved norrøne gudar og jotnar som konnoterer “samiskheit”.²⁹ Her får Kusmenko fram at jamvel om norrøn mytologi har sterke trekk frå ein fellesgermansk, eller jamvel fellesindoeuropeisk, kultur, er også slektskapen med ei samisk førestillingsverd slåande. Vi kan kanskje snakke om ei form for kreolisert kultur der samisk og norrøn mytologi inngår med gjensidig innverknadskraft. Ordet “jotun” for eksempel betyr ikkje berre troll eller kjempe (“Riese” på tysk), men òg samisk trollmann eller trollkvinne³⁰ (sjaman/heksedoktor?).³¹ Else Mundals forskning (1996, 2000), som Kusmenko byggjer på i denne samanhengen, viser at skandinavane i datida hadde eit dobbelt forhold til dei samiske grannane sine. Mundal jamfører dei mytologiske førestellingane om jotnane med holdningar til samane. Og da ligg ikkje hovudvekta på det skremmelege eller nifse, men:

28 Snorres holdning til samane må seiast å vere prega av sterk ambivalens, slik det går fram av Kusmenkos analyse av Snøfrid-forteljinga. Eit anna døme på denne ambivalensen er framstillinga av dronning Gunnhild, som ifølgje sagaen hadde lært trolldomskunstar av to samar. Ho er truleg den mest demoniske kvinneskapnaden hos Snorre. Jamvel om ho eigentleg var ei dansk kongsdotter, plasserer Snorre opphavet hennar til Hålogaland.

29 “Samische” Merkmale bei Riesen und Göttern, s. 352–357.

30 Det fanst òg kvinnelege samiske sjamanar.

31 “Samischer Zauberer”.

[e]s werden die Erfahrung, Weisheit, Gutmütigkeit und Gastfreundschaft betont. Epitheta mit der Bedeutung “weise”, “vielwissend”, zauberkundig” werden auch oft in Bezug auf Samen gebraucht, besonders *fjölkkunnigar* und *framvísar*. Sowohl Riesen als auch Samen sind in der Überlieferung zauberkundig *par préférence*. (Kusmenko 2008: 353).

På den andre sida finn Kusmenko at den samiske mytologiske skapnaden, *stallo*, har mykje til felles med ein nordgermansk viking. Han er m.a. kledd som ein viking.

Likskapen mellom norrøn og samisk mytologi går enda lenger. Jamvel *Odin* har “samiske” trekk. Han er både krigsgud og gud for visdom. Ikkje minst er han trolldomskyndig. I somme framstillingar opptre han nærmast som ein samisk sjaman, slår på tromme som dei (*Lokasenna*), og etter *Vatnsdølasaga* kan han forlate kroppen sin og oppsøkje fremmede verder, nett som ein noaide. Og i den færøyske *Sigurds-visa* (*Sjúrdar kvæði*) blir *Odin* jamvel framstelt med “finskan boga í hendi”.

At norrøn mytologi har hatt innverknad på den samiske mytologiske førestellingsverda, har lenge vore akseptert, ja, av somme tatt for gjeve.³² At det finst slik innverknad, vil ingen stille spørsmål ved, men den er mindre enn ein tidlegare har trudd. På den andre sida er norrøn mytologi sterkare influert av samisk enn ein tidlegare har meint. Kusmenko (2008: 358) konkluderer såleis denne delen av framstillinga si slik:

Die vollständige kulturelle Akzeptanz der Samen in der vorchristlichen Gesellschaft Skandinaviens macht die Annahme wahrscheinlich, dass der Einfluss auch in Religion und Mythologie wechselseitig war, besonders wenn wir in Betracht ziehen, dass die samischen Kenntnisse bei Winterjagd, Skilauf und Fischfang für die Skandinavier sehr wichtig waren.

Kusmenkos eige bidrag til denne “kultursymbiotiske” forskinga består av ein grundig analyse av rollene til jotnane *Þjazi*, dottera hans *Skade* og guden *Ull*. *Þjazi*-namnet har vore ei etymologisk utfordring for tidlegare gransking. Den første som knytte namnet til det samiske ordet for vatn, *čáhci* (nordsamisk), var Rasmus Rask i eit arbeid som først blei publisert i 1834, to år etter hans død (jf. Rask 1932–33: 305–06). Lindroth 1919: 64–65 har ført denne tolkinga vidare og sett *Þjazi* i samband med den samiske vassguden *Tjaetsiälmai* (sørsamisk)/*Čáhceolmmái* (nordsamisk). Det er dette Kusmenko vidareutviklar. For det

32 Kusmenko siterer Axel Olrik (1905: 44): “Det ville være ørkesløst at regne med en hjemmefødt lappisk kultur”.

første viser han gjennom fonetisk-fonologiske argument at det skandinaviske namnet *Þjazi* kan først attende til det samiske ordet for vatn. For det andre ser han på kva meinings- eller tydingssamband det eventuelt kan ha vore mellom ein norrøn jotun og den samiske vassguden. Slike samband finn han fleire av, m.a. menneske- eller kjempeliknande offersteinar (*sieidi*) ved vatn. At både den norrøne *Þjazi* og den samiske *Čáhceolmmái* kan gjere seg om til fugl (særleg ørn), er eit anna fellestrekk. Denne delen av framstillinga til Kusmenko fyller mange sider; den er i seg sjølv ei lærd avhandling, der han òg refererer til indo-iranske mytar. Trass i ein slik samanheng står det fast at det er den samiske *Čáhceolmmái* som må ha danna grunnlaget for dei norrøne *Þjazi*-førestellingane, og ikkje omvendt, hevdar han.

I tillegg til *Þjazi* ser Kusmenko også dei norrøne mytologiske skapnadene *Skade* og *Ull* i samanheng med samisk mytologi; *Skade* blir likna med den samiske *Juxakka* og *Ull* med *Lieibolmmái*. Alle er dei skiløparar og spelar ei viktig rolle i samband med jakt og fiske. *Ull* og *Skade* er opphavleg norrøne gudar, faktisk mellom dei aller eldste i norrøn mytologi. Men gjennom samlivet med samisk kultur og mytologi har dei etter Kusmenkos tolking fått andre kjenneteikn og eigenskapar enn dei opphavleg hadde.

Også i denne delen av framstillinga si går Kusmenko grundig til verks. For oss får det vere tilstrekkeleg at det blir godt gjort at det var eit sterkt samband mellom norrøn og samisk mytologi i førkristen tid, og at det mytiske innhaldet har overlevd i både samiske og skandinaviske førestillingar langt inn i kristen tid.

For Kusmenko er poenget med Del II å påvise at det mellom skandinavar ikkje fanst slik stigmatisering av samar som vi kjenner frå nyare tid, verken i tidleg fellelesskandinavisk tid (5.–7. hundreår) eller seinare (8.–11. hundreår). Heller ikkje sagalitteraturen, som blei nedskriven i det 13. hundreåret, viser eintydige teikn til nedvurdering eller stigmatisering. Det har altså vore eit tilnærma likeverdige (og symbiotiske?) forhold mellom dei to folkegruppene. Om dette er rett, og dokumentasjonen er overtydande, tilseier det at språkkontakten må ha gått begge vegar, altså at tidlegare oppfatningar om einvegspåverknad skandinavisk > samisk baserer seg på feilslutningar eller fordommar.

I eit resymé i slutten av boka viser Kusmenko til Veenker 1967: 156–61 som har skrive om finsk-ugrisk substrat i russisk, og som opererer med fire sannsynlegheitsnivå i vurderinga av om eit fenomen kan vere resultat av språkkontakt: sikker, sannsynleg, muleg, ikkje sannsynleg. Sjølv vurderer Kusmenko så sine hypotesar om samisk-skandinavisk språkkontakt og samisk interferens i skandinavisk på denne måten:

Sikre: prefikstap, *-inn*-suffigering, utvikling av *-s(k)*-passiv, suffigert negasjon, preaspirasjon og konsonantlenging.

Sannsynlege: Jamvekt, jamning, utvikling av samansette preposisjonar og “Verschärfung”.

Muleg: Førestelt genitiv.

Eg for min del ville nok ha flytta suffigert negasjon, konsonantlenging og jamvekt eit hakk ned i dette hierarkiet.

Alle dei undersøkte språktrekka framstiller Kusmenko til slutt i ei oversiktleg tabellform både for skandinavisk og samisk, der det går fram kva tidsrom språkendringa skjedde, kor utbreidd ho var eller er, og om ho er å finne i andre germanske eller finsk-ugriske språk.

Vurdering

Delar av Kusmenkos sluttord, eller det han omtaler som “fasit” (Kusmenko 2008: 403), fortener å bli sitert:

Bei einer unvoreingenommenen Untersuchung der Geschichte des samisch-skandinavischen Sprachkontaktes zeigt sich, dass die traditionelle Meinung, nach der die samischen Sprachen keinen Einfluss auf die skandinavischen ausgeübt haben, falsch ist. Tatsächlich ist eher das Gegenteil richtig: Die wichtigsten Merkmale, die die skandinavischen Sprachen von den anderen germanischen Sprachen unterscheiden, stellen das Ergebnis einer samischen Interferenz in der Zeit zwischen dem 6. und 11. Jahrhundert dar. Die skandinavischen Sprachen konnten sich als besondere Gruppe innerhalb der germanischen Sprachen nur als Resultat des samisch-nordgermanischen Sprachkontaktes herausbilden. Das nordostskandinavische Dialektgebiet (Ostnorwegen, Nord- und Mittelschweden) entstand später, im 12.–16. Jahrhundert, ebenfalls als Resultat einer Verbreitung samischer Interferenzmerkmale.

Dette trur eg han har rett i. Slik eg les og vurderer Kusmenkos bok, kan det ikkje vere tvil om at han i *hovudsak* har rett. Det generelle bildet han teiknar, er såleis overtydande. Om han har rett i alle detaljar, er mindre viktig. Eg har ovanfor peikt på visse sider ved argumentasjonen hans som problematiske. Dei to viktigaste nemner eg på nytt her: 1. Det er eit problem at mykje samisk data- og eksempelmateriale er henta frå nordsamisk, gjeve at det sentrale kontaktområdet etter Kusmenkos meining var i Sentral-Skandinavia, altså innanfor det sørsamiske området. 2. Kusmenko forklarar heller ikkje godt nok korleis språktrekk som han analyserer som samisk substrat, og som også finst i dansk, kan ha slått rot i dansk språk.

Den forma for historisk språkvitskap som Kusmenko arbeider med, må nødvendigvis bli noko spekulativ. Uansett kor raffinert rekonstruksjonsmetodologi og -teori som er utvikla frå stordomstida til den jamførande språkvitskapen til i dag, kan ikkje god teori og fine metodereiskap rokke ved at vi aldri kan vere sikre når vi resonnerer oss fram til språkforhold og ikkje minst rekonstruerer språkdata som ligg mange hundre, eller jamvel tusen, år attende i tid. Mykje *må* basere seg på rekonstruksjon; overleverte data er ofte mangelvare.

For samisk språkvitskap er dette eit enda meir påtrengjande problem enn for skandinavistikken. Overleverte språkdata frå tidlegare tider er i mykje større grad mangelvare. Rekonstruksjon og komparasjon med andre finsk-ugriske (eller uralske) språk er einaste mulege metode.

Dette er ikkje noko motargument mot Kusmenko; det rammar jo i så fall like mykje dei som tidlegare har konkludert med at kontakten mellom samisk og skandinavisk har vore einsidig skandinavisk > samisk. Sant å seie er deira konklusjonar meir spekulative enn Kusmenkos; dei har tatt for gjeve – medvete eller umedvete – at moderne sociolingvistiske forhold kan projiserast attende i tid, jamvel hundrevis av år attende. Det er ikkje berre spekulativt, men direkte gale. Det er såleis grunn til å uttrykkje seg varsamt om ein vil utseie noko om språkforhold på t.d. 500-talet, eller for den del på 1000- eller 1500-talet.

Kusmenko *er* varsam, men ikkje så varsam at han unngår å kaste fram hypotesar som vil måtte vere kontroversielle i mange fagmiljø. Det skal han rosast – og ikkje lastast – for. Det er derfor å ønskje at resultata av Kusmenkos språkkontaktforskning blir vidt kjende og grundig diskuterte blant ulike typar fagfolk, språkhistorikarar, runologar, nordistar, germanistar, finno-ugristar og sociolingvistar.

Der samische Einfluss auf die skandinavischen Sprachen representerer eit lingvistisk livsverk. Kusmenko begynte å skrive om samisk substrat i skandinavisk for fleire tiår sidan. Dei første arbeida hans er på russisk. Seinare har han gjeve ut ei rekkje artiklar som tar opp fleire av dei fenomena han drøftar i boka, på tysk, svensk og engelsk. Gjennom åra har han systematisk utvida forskingsfeltet og har ført inn fleire og fleire språktrekk som kandidatar for potensiell språkkontakt. Det er få andre, om nokon, som kunne ha gjort dette så godt og grundig som Kusmenko har makta. Eitt er at han er grunnlærd. Noko anna at han ikkje berre kjenner germanske og skandinaviske språk og germansk og skandinavisk språkvitskap godt; han er vel versert i finno-ugristikk, så vel som i slavisk språkforskning. Morsmålet hans er russisk, han er professor i nordisk språkvitskap, har budd og verka lenge i Tyskland og les tydelegvis ei rekkje ulike språk. Litteraturlista bak i boka er imponerende, ikkje berre i kraft av lengd og tal på referansar, men òg i kraft av titlar på ei lang rekkje språk.

Ingen skriv ei bok på over 400 sider utan feil og manglar, heller ikkje Jurij Kusmenko! I tillegg til det som alt er nemnt, er det grunn til å sjå kritisk på

Kusmenkos bruk av fonetisk/fonologisk transkripsjon. Ein skal ikkje ha lese mykje i boka hans, før ein snublar over uklarleik og inkonsekvensar. Støtt er det usikkert om (potensiell) attgjeven tale er transkribert fonetisk eller fonologisk. Vanlege teikn for det (klammeparentes eller skråstrekar) manglar ofte. Eg trur det må vere slik at Kusmenko sjølv følgjer dei transkripsjonskonvensjonane som er brukte i den kjeldelitteraturen han byggjer på. Men det seier han aldri eksplisitt. For eksempel har han samiske eksempel med heilt ulike apostrofar (‘ ` ‘ ’) for same palatalisering, og palatalkonsonantane <dj> og <nj> er gjevne att med apostrof. I dei skandinaviske eksempla bruker han somtid IPA, somtid det svenske landsmålsalfabetet eller ein annan konvensjon. Dette kan verke irriterande, men det fører neppe til mistydingar.

Ei viktig innvending mot Kusmenko dreier seg om det eg oppfattar som heller eindimensjonal og delvis inkonsekvent sosiolingvistisk tenking om einspråklegheit versus fleispråklegheit og språkbevaring versus språkskifte. Det sosiolingvistiske landskapet han teiknar når han argumenterer for at eit gjeve fenomen er samisk substrat i skandinavisk, er alltid det same. Om dei han argumenterer mot, projiserer notidige og nyare historiske sosiolingvistiske forhold attende på den fjerne fortida, er han sjølv ikkje heilt fri for noko tilsvarende. Han synest å oppfatte den typen språksamfunn som vi no er vande med i Europa, som norm også for dei fortidige språksamfunna der dei nordgermanske og samiske språka blei forma. Ut frå ein slik normativ modell har dei aktuelle språkendingane i skandinavisk oppstått ved at samisktalande lærte skandinavisk som andre- eller fremmendspråk og i den prosessen tok med seg språktrekk frå samisk som dei førte over til skandinavisk, anten som umedvete transfer, som resultat av reinterpretasjonar eller ymse slag andre omtolkingar. Substrat eller transfer er altså i utgangspunktet “språkfeil” produserte av andre- eller fremmendspråksbrukarar. Desse “språkfeilane” blir så i neste omgang tatt i bruk av språkbrukarar med skandinavisk morsmål. Ei slik tolking føreset at ein hos alle eller dei fleste individuelle språkbrukarar kan skilje mellom morsmål som førs-tespråk på den eine sida og andrespråk og fremmendspråk som noko anna på den andre sida. I den verkelege språkverda er det jo slett ikkje alltid så enkelt med eintydige og skarpe grenser mellom språk.

Eg har fleire innvendingar mot å bruke denne modellen som utgangspunkt, slik Kusmenko gjer. For det første veit vi ikkje nøyaktig når det språkskiftet som har gått føre seg frå samisk, særleg sørsamisk, til skandinavisk, tok til. Om forholdet mellom folkegruppene i førkristen tid var så symbiotisk som

Kusmenko (og andre) reknar med,³³ er det liten grunn til å tenke seg at samisk-språklege hadde noko behov for å skifte språk. Kvifor skulle dei i så fall det? For det andre veit vi så lite om språkforholda så langt attende i tida, at å postulere einspråklegheit som norm er like urimeleg som å hevde at tospråklegheit eller fleirspråklegheit var det normale. Det kan tenkjast at mange barn voks opp som både skandinavisk- og samiskspråklege frå tidleg barnealder av. Og noko heilt anna kan også tenkjast. Også i fleirspråkssamfunn utan klare skilje mellom S1 og S2 skjer det språkkontakt. I dette tilfellet har vi å gjere med språksamfunn utan ein utbreidd skriftkultur. Det skaper sine eigne føresetnader for språkkontakt som vel er andre enn dei vi finn i eit skriftspråksamfunn.

Om eg meiner at Kusmenko resonnerer vel eindimensjonalt når han presenterer språksosiologiske føresetnader for dei språkendingane han greier ut om, rokkar ikkje det på nokon måte ved den generelle konklusjonen min. Om dei språksosiale og språkpolitiske forholda i dei gamle samisk- og skandinaviskspråklege samfunna var heilt annleis enn det Kusmenko postulerer, kan språkendingane i skandinavisk likevel godt forklarast slik Kusmenko gjer det, altså som samisk substrat. Den einaste heilt nødvendige språksosiale føresetnaden for det er at det har vore kontakt mellom dei ulike språkgruppene, og at dei iallfall til tider har hatt eit nokolunde jambyrdig sosialt forhold seg imellom. Nett det blir godt dokumentert både av Kusmenko sjølv og av dei kjeldene han byggjer på.

Boka til Kusmenko er det første samla oversynet over samisk innverknad på skandinavisk. Her samlar han nye og gamle argument og vurderer dei grundig. Boka representerer ei så stor omvurdering og nyvurdering av nordgermansk språkhistorie, frå dei eldste tider til langt inn i nyare tid, at uttrykket banebrytande er på sin plass. Jurij Kusmenko har såleis tilført nordisk språkvitenskap ny kunnskap og ny innsikt, i eit omfang og på ein måte som ikkje berre avtvingar respekt og ovundring, men som det er få unnt å kunne gjere innanfor eiga levetid. Konklusjonen på gjennomgangen av analysane hans kan berre bli at den tidlege nordgermanske språkhistoria må skrivast på nytt.

33 Den modellen Kusmenko bruker, passar ikkje for det egalitære eller symbiotiske forholdet han hevdar eksisterte mellom samar og nordgermanarar. Under eit språkskifte frå språk A til språk B, vil A-språkbrukarar ta med seg uttale og grammatikk frå A til B, og desse språktrekka vil så bli å sjå på som substrat frå A i B, substratdrag som i neste omgang blir tatt opp av morsmålsbrukarar av B. Dette karakteriserer i regelen *ujambyrdige* språkkontaktsituasjonar, der det til slutt skjer eit språkskifte, og ikkje den typen kontaktsituasjon Kusmenko argumenterer for at eksisterte da dei aktuelle språkendingane skjedde i skandinavisk.

Litteratur

- Bergsland, Knut. 1967. Lapp dialectal groups and problems of history. I: *Lapps and Noresmen in olden times*. (= Instituttet for sammenlignende kulturforskning, Serie A; 26). Oslo, Bergen, Tromsø: Universitetsforlaget, 32–53.
- . 1992. Language contacts between Southern Sami and Scandinavian. I: Jahr, Ernst Håkon (red.): *Language Contact. Theoretical and Empirical Studies*. Berlin: Mouton de Gruyter, 5–15.
- Christiansen, Hallfrid. 1960. De germanske uaksentuerte prefikser i nordisk. I: *Norsk tidsskrift for sprogvidenskap* 19, 340–82.
- Hansen, Lars Ivar og Bjørnar Olsen 2004. *Samenes historie fram til 1750*. Oslo: Cappelen.
- Hesselman, Bengt. 1945. *Omljud och brytning i de nordiska språken. Förstudier till en nordisk språkhistoria*. (= Nordiska texter och undersökningar; 15). Stockholm: Geber.
- Jahr, Ernst Håkon. 1997. Norway. I: Goebel, Hans et al. (utg.): *Kontaktlinguistik. Handbücher zur Sprach- und Kommunikationswissenschaft* 12.2. Berlin, New York: de Gruyter, 937–48.
- Korhonen, Mikko. 1967. *Die Konjugation im Lappischen. Morphologisch-historische Untersuchung. 1. Die finiten Formkategorien*. (= Suomalais-ugrilaisen seuran toimituksia; 143), Helsinki: Suomalais-ugrilainen seura.
- Kusmenko, Jurij [Kuz'menko, Jurij K.]. 1980. Vzaimodejstvie dialektov i fonologičeskie izmenija (razvitie sistem glasnych v skandinavskich dialektach). I: Borodina, Melitina (red.): *Vzaimodejstvie lingvističeskich arealov. Teorija, metodika i istočniki issledovanija*. Leningrad: Nauka, 100–60.
- . 1983. Istoki skandinavskoj metafonii (o saamskom vlijanii na skandinavskie dialekty). I: Tolstoj, Nikita I. (red.): *Areal'nye issledovanija. Struktura jazyka i jazykovye izmenenija*. Moskva: Akademija nauk SSSR. Institut jazykoznanija, 96–100.
- Kusmenko, Jurij og Michael Rießler. 2000. Traces of Sami-Scandinavian Contact in Scandinavian Dialects. I: Gilberts, Dicky et al. (red.): *Languages in contact*. (= Studies in Slavic and general linguistics; 28). Groningen: Rodopi, 209–24.
- Kylstra, Andries Dirk. 1967. Zur Substratforschung. I: *Orbis* 16 (1), 101–21.
- . 1983. Skandinavisch-lappische Parallelen. I: *Symposium saeculare Societatis Fenno-Ugricae*. (= Suomalais-ugrilaisen seuran toimituksia; 185). Helsinki: Suomalais-ugrilainen seura, 159–77.
- Liberman, Anatolij. 1971. *Islandskaja prosodika. K fonologičeskoj karakteristike sovremennogo islandskogo jazyka i ego istorii*. Leningrad: Nauka.
- Lindroth, Hjalmar. 1919. En nordisk gudagestalt i ny belysning genom ortsnä-

- men. I: *Antikvarisk tidskrift för Sverige* 20 (1919: 2), 1–76.
- Mundal, Else. 1996. The perception of the Samis and their religion in Old Norse sources. I: Pöntikainen, Juha (red.): *Shamanism and Northern Ecology*. (=Religion and Society; 36). Berlin, New York: de Gruyter, 97–116.
- . 2000. Coexistence of Sami and Norse Culture – reflected in and interpreted by Old Norse myths. I: Barnes, Geraldine og Margaret Clunius Ross (red.): *Old Norse Myths, Literature and Society*. Sydney: Centre for Medieval Studies, University of Sydney, 346–55.
- Nickel, Klaus Peter. 1994. *Samisk grammatikk*. Davvi girji O.S.
- Olrik, Axel. 1905. Nordisk og lappisk gudsdyrkelse. I: *Danske studier* 2, 39–57.
- Rask, Rasmus. 1932–33. En Udsigt over de lappiske og finniske Stammers Historie. I: Rask, Rasmus: *Ausgewählte Abhandlungen* 2. Kobenhagen: Levin & Munksgaard, 285–320.
- Rießler, Michael. 2004a. On the Origin of Preaspiration in North Germanic. I: Jones-Bley, Karlene et al. (red.): *Proceedings of the Fifteenth Annual UCLA Indoeuropean Conference* (= Journal of Indo-European studies monograph series; 49). Washington, DC: Institute of the Study of Man, 168–85.
- . 2004b. Präaspiration im Nordgermanischen, I: Kusmenko, Jurij et al. (red.): *The Sámi and the Scandinavians. Aspects of 2000 years of contact*. (=Schriften zur Kulturwissenschaft; 55). Hamburg: Dr. Kovač, 199–213.
- Samuels, Michael L. 1951. The suffixed article in North Germanic. I: *Archivum Linguisticum* 3, 23–37.
- Seip, Didrik Arup. 1931. *Norsk språkhistorie til omkring 1370*. Oslo: Aschehoug.
- Veenker, Wolfgang. 1967. *Die Frage des finno-ugrischen Substrats in der russischen Sprache*. (= Indiana University publications. Uralic and Altaic series; 82). Bloomington: Indiana University.
- Wagner, Heinrich 1964. Nordeuropäische Lautgeographie. I: *Zeitschrift für celtische Philologie* 29, 225–98.
- Wiik, Kalevi 1995. The Baltic Sea Prosodic Area Revisited. I: Sohunen, Seppo (red.): *Itämerensuomalainen kulttuurialue – The Fenno-Baltic Cultural Area* (= Castre-nianumin toimitteita; 49). Helsinki: Suomalais-ugrilainen seura, 75–90.
- . 1997. The Uralic and finno-Ugric Phonetic substratum in Proto Germanic. I: *Linguistica Uralica* 33 (nr. 4, 1997), 258–80.
- . 1999. North European Populations and Languages. I: Künna, Ago (red.): *Indoeuropean-Uralic-Siberian linguistic and cultural contacts* (= Fenno-Ugristica; 22). Tartu: University of Tartu, Division of Uralic languages, 292–300.
- Zachrisson, Inger 1996. Südliche Samen – Archäologie und schriftliche Quellen. I: Larsson, Lars Gunnar (red.): *Laponica et Uralica. 100 Jahre finnisch-ugrischer Unterricht an der Universität Uppsala* (= Studia Uralic Upsaliensia;

- 26). Uppsala: Almquist & Wiksell, 127–35.
- . 2001. Encounters in Border Country. Saami and Germanic peoples in central Scandinavia. I: Arrhenius, Birgit (red.): *Kingdoms and Regionality*. (= Theses and papers in archeology; B 6). Stockholm: Archeological Research Laboratory, 13–17.
 - . 2003. Sørsamisk historie – arkeologi (genetik, språk). (=Foredrag: Sørsamisk seminar, 21. mars 2003, Sverresborg) <<http://www.kulturnett.no/dokumenter/dokument.jsp?id=T12114708>> (16.11.2007).
 - . 2004. Samisk-nordiska kulturkontakter i Mellanskandinavien under 6-700-talen e.Kr. (vendeltid) – utifrån det arkeologiske materialet. I: Kusmenko, Jurij K. (red.). *The Sámi and the Scandinavians. Aspects of 2000 years of contact*. (=Schriften zur Kulturwissenschaft; 55). Hamburg: Dr. Kovač: 9–16.
 - . 2006. För tusen år sedan. En resa bland sydsamer. I: Amft, Andrea og Michael Svonni (red.): *Sápmi Y1K – Livet i samernas bosättningsområden för ett tusen år sedan*. (= Sámi dutkan; 3). Umeå: Samiska studier, Umeå universitet, 75–84.
- Zachrisson, Inger et al. (red.) 1997. *Möten i gränsland. Samer och germaner i Mellan-skandinavien*. (= Monographs/Statens Historiska Museum Stockholm; 4). Stockholm: Statens Historiska Museum.

Tove Bull

Fakultet for humaniora, samfunnsvitenskap og lærerutdanning
Universitetet i Tromsø - Romssa universitehta
N-9037 Tromsø
tove.bull@uit.no